
ŠIMIĆEVA MARIJA U SURJEČJU OPUSA

Dean Slavić, Rijeka

Filozofski fakultet u Zagrebu
e-mail: dean.slavic@ri.t-com.hr

UDK: 821.163.42.09 Šimić, A. B. -1
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 9/2008.

Sažetak

Pisac članka upozorava na stilističke, teološke i političke posljedice pojave različitih inačica teksta pjesme Marija. Članak tumači pjesmu stavljajući narav njezina adresata u surječje drugih primatelja poruka iz opusa. Autor također govori o smislu glagola iz pjesme te vezi kazivača i lika kojemu se obraća.

Ključne riječi: Šimić, pjesma Marija, adresati, kršćanski simboli, stil.

MARIJA

*Marijo, ja u tebi gledam svoju majku
i svaku majku*

*I ja mislim često
na onaj bol u tvom licu kada spazi
da tvoj se porod poče odvracat od tebe
(i samo blag mu posmijeh za te osta)*

*Ja znadem da si gledajući gdje ga gubiš
poželjela da nikada ga ni rodila nisi
i da je vječno pod srcem ti osto*

*I znadem i to da si u čas raspinjanja
više htjela živog sina pokraj sebe
no mrtvoga boga*

*I da si na koncu
svih muka i svih boli vidjela svoj poziv službenice
i smjerno prignula se pred zakonom, koji tako hoće¹*

¹ Antun Branko Šimić, *Sabrana djela*, I, str. 142.

1. PROBLEMI TEKSTA PJESME

Nemam namjeru uspostaviti konačan oblik Šimićeve teksta, nego dati prilog tom poslu. Isto tako ne želim kritizirati dosadašnje priređivače, nego ukazati na probleme, a zatim stilističke, teološke i političke posljedice različitih inačica. Tekst pjesme *Marija* naime zorno pokazuje s kakvim se teškoćama susreću urednici, priređivači i tumači.

Lirika je prvi put objavljena godine 1921. u 4. broju časopisa *Savremenik*. Na stranicama 226. i 227. nalazimo pjesme *Raspeće*, *Marija*, *Ćutljivi sastanak s prijateljem*, *Smrt i ja*. Zajednička tema tih tekstova biva smrt. Prilog na rubnicama obuhvaća i ilustracije Milivoja Uzelca s raspećem bez perizome – što je možda realistično, a još vjerojatnije na ovom mjestu neukusno.

1.1.

Pjesma je u navedenu časopisu objavljena u ekavskom obliku, u skladu s jezičnim načelima za koja se Šimić u određenu razdoblju zalagao.² *Marija* je opet objavljena, i to u časopisu *Novosti*, godine 1922., dakle za umjetnikova života – promjene su popisane u izdanju *Djela I Antun Branko Šimić*³ iz 1988.

Godine 1933. Ivo Hergešić uređuje *Izabrane pjesme*. Pjesnikov brat Stanislav Šimić u knjizi donosi napomenu koja tumači ijekavizaciju: *Izvršene su neke nebitne promjene u tekstu, i to prema osjećaju i kasnijim namjerama samoga autora (koji je neko vrijeme pisao ekavski)*.⁴

O pjesnikovim namjerama svjedoči i Vlado Pandžić, pjesnikov bliski rođak s majčine strane, kad kaže da knjiga koju priređuje donosi izvorne pjesme ili kakve ih je pjesnik želio (u skladu sa svjedočenjem članova njegove obitelji) ponovno objaviti.⁵

1.2.

U *Sabranim djelima* koje je godine 1960. uredio upravo Stanislav Šimić, u knjizi *Poezija*, nalazimo na 142. stranici tekst koji je također napisan u ijekavskom obliku. U toj inačici ima i drugih promjena u odnosu na tekst iz *Savremenika*. Prve varijante koje ovdje donosim predstavljaju taj oblik:

² Antun Branko Šimić: *Djela II*, str. 112-115.

³ Antun Branko Šimić: *Djela I*, str. 588-589.

⁴ Antun Branko Šimić: *Djela I*, str. 574.

⁵ Antun Branko Šimić: *Preobraženja i izabrane druge pjesme*, str. 206.

Treći stih: *na onaj bol u tvomu licu kada spazi*
na onaj bol u tvom licu kada spazi

Druga inačica bliža je suvremenomu hrvatskomu standardu koji savjetuje razlikovati dativ od lokativa naveskom – koji bi dolazio u dativu, a ne bi u lokativu.⁶ Međutim, idući stih u samoj pjesmi glasi *da tvoj se porod poče odvracat od tebe*, a riječ je o trinaestercu, kakav je i prethodni treći stih u kitici. Točno je da je pjesma u osnovi pisana slobodnim stihom, samo što nijedan stih nije dokraja slobodan, jer je svaki uvjetovan surječjem. O čvrstoj određenosti Šimićevih stihova, istina iz *Preobraženja*, literatura piše vrlo rano: *Ti su slobodni stihovi sapete, danteovske tercine današnjeg verslibrea, i to nije nipošto paradoks, jer, naposljetku, i te kako strogi zakoni vladaju u oblasti svake poezije, pa bila ona i najmodernija.*⁷

U pjesmi *Marija* nalazimo trinaesterac na samom početku: *Marijo, ja u tebi gledam svoju majku*, a trinaesterac je i stih koji uvodi ključan događaj: *I znadem i to da si u čas raspinjanja*.

Savjetovao bih u kritičkim izdanjima slijediti samoga pjesnika, makar i ne bio u skladu s nama suvremenim nastojanjima.

1.3.

Osmi stih: *poželila da nikada ga ni rodila nisi*
poželjela da nikada ga ni rodila nisi

Šimićev stil obilježuju dijalektizmi, *relativno brojne riječi i oblici (ali i druge osobitosti) hercegovačkih i / ili bosanskih (štokavskih) govora.*⁸ Izraz *poželila* također biva ikavizam, dakle riječ iz narječja kakva je i riječ *osto*, za standardno *ostao*. Riječ *poželiti* bilježe stari hrvatski pisci rječnika – Mikalja, Bella i Stulić.⁹ Ta besjeda se rijetko može čuti u ekavskih govornika.

Kazivač Šimićeve pjesme mogao je upravo izvornim izrazom prikazati Marijinu bliskost i svomu sinu i sebi, kazivaču pjesme. Nadalje, riječ *poželila* tvori suglasje, ako baš ne pravu nutarnju rimu, s riječju *rodila*. Naglasna cjelina /nirodila/ ima isti broj

⁶ Hrvatski jezični savjetnik, str. 166.

⁷ Antun Branko Šimić: *Preobraženja i izabrane druge pjesme*, 1995., str. 173; Isto: Nikola Polić: *O slobodnom stihu*, ('Preobraženja', A. B. Šimića), Marginalia, Zagreb, str. 65.

⁸ Ivo Pranjković: *Jezik i beletristika*, str. 56.

⁹ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ("Akademijin rječnik"), knjiga XI., str. 340.

slogova kao i *poželila*. Izvorni dijalektalni oblik ostvaruje se i kao *požel'la*.

Pjesnikov brat Stanislav govori o jednostavnosti Šimićeve izričaja, pa to povezuje s umjetnikovim korijenima i ikavicom: *Tu priprostost A. B. Šimić nije hotice sebi namjestio i nametnuo: ona je prirodno svojstvo njegova duha. Takvo svojstvo duha odjelovilo se baš i u ikavskom govoru naroda zapadne Hercegovine i dalmatinske Zagore. (...) Priprost nije prost; priprost je ono što se kaže jednostavan.*¹⁰

Ikavica inače ne obilježuje samo štokavske govore, ima je i u čakavskim i u kajkavskim govorima, pa je riječ o općehrvatskoj pojavi.

Vlado Pandžić u izdanju Šimićevih pjesama iz 2005. također donosi inačicu *poželila*.¹¹ Taj oblik preporučujem i svim budućim priređivačima.

1.4.

Dvanaesti stih: *no mrtvog boga*
no mrtvoga boga

Navezak u genitivu pridjeva u suvremenom hrvatskom standardu pisac ovoga priloga smatra dobrodošlim.¹² Možda je znakovito da je sam Antun Branko Šimić proveo promjenu u *Novostima* godine 1922.¹³ Druga inačica tvori homeoteleut (*mrtvoga boga*) koji ovdje vidim uspješnim jer pojačava izraz tragičnosti.

1.5.

Dosad navedene razlike između prvoobjavljene inačice i one iz *Sabranih djela* mogu se činiti zanemarivima, jer nisu toliko važne za značenje pjesme u cjelini. Inačica pjesme iz *Djela I*, objavljena godine 1988., otvara nešto ozbiljniji razgovor. Navesti nam je cijelu četvrtu kiticu:

I znadem i to da si u čas raspinjanja
više htjela živog sina pokraj sebe
no mrtvog boga
I znadem i to da si u čas raspinjanja

¹⁰ Stanislav Šimić, *Pogovor o djelu A. B. Šimića*, u: Antun Branko Šimić, *Sabrana djela*, knjiga prva, str. 387.

¹¹ *Preobraženja i izabrane druge pjesme*, str. 135.

¹² *Hrvatski jezični savjetnik*, str. 166.

¹³ Antun Branko Šimić, *Djela I*, str. 589.

*više htjela život sina pokraj sebe
no mrtvog Boga*

Prije svega, Šimićevo pjesništvo, kao uostalom i biblijski stil te cijeli niz drugih umjetnina riječi, obilježuju smisljena ponavljanja¹⁴ i naravno paralelizmi. Izrazi *živog sina / mrtvoga boga* tvore antitetički paralelizam s usporednom uporabom konstrukcije pridjev+imenica. Manje je vjerojatno da bi Šimić rabio iznevjereni paralelizam *život sina / mrtvog boga*.

Izraz *život sina* mogao bi podsjetiti na dio iz evanđelja: *Štoviše, voda koju ću mu dati postat će u njemu izvorom one vode što struji u život vječni* (Iv 4,14). Tako bi jedno od dopuštenih tumačenja stih govori i to da bi Marija željela pokraj sebe vječni život koji nam je obećao njezin sin. Rečeno je naravno poželjno i moguće. Ali, idući stih u ediciji *Djela* glasi *no mrtvog Boga*, čime dolazi do nezgrapnosti u smislu. Iz evanđelja znamo da je uvjet za dobivanje vječnoga života koji nudi Sin, Isus Krist, gubitak zemaljskoga života. On sam također mora izgubiti život da bi ga dobio: *Tko bude nastojao da sačuva svoj život, izgubit će ga. Tko ga izgubi, sačuvat će ga* (Lk 17,33). Inačica koja predlaže *život sina* tako u idućem stihu poništava tumačenje koje je sama ponudila. Točno je da Šimić ima pjesama i pojedinih misli koje nisu u skladu s katoličkim dogmama, a *Otkupljenje* je jedan od primjera. Ali, ovaj umjetnik nema misli koje bi u sebi bile neskladne.

Moramo biti svjesni i jezične pojedinosti koja govori protiv izraza *život sina*. Hrvatski standard naime nalaže u ovakvim oblicima izricanja pripadnosti umetnuti još koju odrednicu između dviju imenica; druga je mogućnost izreći pripadnost posvojnim pridjevom, a ne imenicom u genitivu. Tako bismo dobili, pretpostavljeno, *život svoga sina* ili *sinovljev život*. Svjestan sam da prethodna napomena ima i protudokaz. Naime, Šimić zna izricati pripadnost na način koji nije svojstven današnjemu hrvatskomu standardu: *Anketa Skerlića o dijalektu zajedničkom u literaturi (...)*.¹⁵

Konačno, smisao iz prve inačice biva jasan i svima razumljiv: Marija iz Šimićeve pjesme u svom strašnom času više bi htjela živoga sina, pa da je on i posve običan, nego Boga koji je mrtav. Smisao je sličan onomu što žele mnoge majke za rata: bolje imati živoga sina nego mrtvoga junaka.

¹⁴ Ivo Pranjković, *Jezik i beletristika*, str. 50.

¹⁵ Antun Branko Šimić, *Djela II*, str. 112.

Zbog navedenih razloga mislim da je inačica iz *Savremenika* u ovoj pojedinosti bolja, pa ju s pravom slijedi i Pandžić.¹⁶ Inačicu koju predlažu *Djela* ne valja prenositi u iduća izdanja.

1.6.

Poseban problem otvara veliko i malo slovo u zabilježbi imena vrhovnoga bića iz *Biblije*, dakle Boga. U inačici iz *Savremenika* vidimo malo slovo, a umjetnik očito misli upravo na biblijskoga Boga – kojega kršćanska teologija smatra jedinim – a ne na bilo kojega 'boga'. Ipak, nije moguće dati jednostavan odgovor na to što je pjesnik ukupno o toj osobi, ili osobama, mislio.

Nevolju s ovim pravopisnim pravilom usložnjava činjenica da je za vrijeme komunizma ime kršćanskoga Boga vlast nastojala pisati malim slovom, jer je jedina stranka iz toga doba imala ateizam u programu. Osobe koje su problem ozbiljno shvaćale ta je vlast uvijek zaustavljala u razvoju, a nerijetko i ubijala. Stoga, i uz dokaz u samom prvom mjestu objavljivanja, neka izdanja iz prošloga vremena pišu malo slovo. Tako je recimo u izdanju *Pjesme i kritike* iz godine 1979.

S velikim i malim slovom glede Božjega imena u političko-pravopisno-stilističkom okružju nije sve tako jednostavno. Krleža, kao najpriznatiji hrvatski komunistički književnik, stilski učinkovito rabi veliko slovo kako bi se time narugao i dragomu Bogu i vjernicima. Evo primjera iz *Bitke kod Bistrice Lesne: Sve to kako stoji stvorio je Sam Gospodin Bog (slava Mu budi i dika), i muži jesu bokci kada ih je Sam Gospodin Bog bokcima stvorio, i to je tako zapisano na farofu i na katastru (...)*. Drago Šimundža uočio je naravno cinizam u ovom ulomku.¹⁷

Izdanje *Preobraženja i izabrane druge pjesme* iz 2005. donosi u pjesmi *Marija*, i na drugim srodnim mjestima, veliko slovo u imenici Bog.

1.7.

Nevolje koje otvara prvotno objavljeni ekavski tekst na ovome mjestu ne bih tumačio. Smatram da je dobro imati kritičko izdanje za studente, kako bi ih se i na taj način, pa i pozornim popratnim tekstom, upozorilo na ozbiljnost usuda hrvatskoga jezika i hrvatske nacije. Takvo bi izdanje moralo donijeti i sva dostupna

¹⁶ Antun Branko Šimić, *Preobraženja i izabrane druge pjesme*, str. 135.

¹⁷ Drago Šimundža, *Bog u djelima hrvatskih pisaca*, I. MH, Zagreb, 2004., str. 637.

pisana svjedočanstva te dokazane usmene iskaze o namjerama samoga umjetnika glede refleksa jata.

2. ŠIMIĆEVI ADRESATI

Tipičnost i važnost pjesme *Marija* vidljiva je i po osobi kojoj se kazivač obraća. Korisno je stoga nešto reći o tom elementu na razini opusa.

2.1.

Knjigu *Preobraženja* čini 48 pjesama, a među njima nalazimo dvadesetak tekstova u kojima je nedvojbeno moguće odrediti komu lirski subjekt govori. Vokativi, imperativi, glagolski pridjevi, pridjevi i zamjenice pokazuju rod, broj i katkad druga obilježja adresata.

Prva istaknuta skupina jesu tekstovi u kojima je govor upravljen ženi ili ženama. Riječ je o desetak pjesama: *Žene, mladići, ljeto* (9);¹⁸ *Zavodnik* (10); *Gorenje* (23); *Povratak* (24); *Povratak* (25), *Ljubomora* (27), *Ljubomora* (33), *Jedanput* (37). Za tekst *Ljubomora* (27) moguće je tek iz surječja zaključiti da kazivač govori ženskoj osobi.

Druga skupina pjesama obraća se neodređenim slušateljima u množini i broji šest pjesama: *Mjesečar* (14), *Mučenik* (15), *Zima* (29), *Rastanak sa sobom* (52), *Put* (53), *Otkupljenje* (54).

Jedna pjesma, pretposljednja i redovito antologizirana *Opomena*, obraća se sugovorniku u jednini.

Dvije se pjesme obraćaju Bogu: *Molitva na putu* (6) i *Moja preobraženja* (8).

Među devedesetak pjesama objavljenih u periodici od 1913. do 1924. nalazimo 18 tekstova koji se obraćaju ženskim bićima, ili jednoj ženskoj osobi; dakle, opet je riječ o najbrojnijoj skupini: *Na kućnom pragu* (60), *Glas iz daljine* (65), *Na povratku kući* (72), *Septembar* (75; gramatički nije sigurno da je riječ o ženi), *Zvona* (77), *Le clair du lune* (78, nije sigurno obraća li se mjesecu ili dragoj), *Učiteljeva kćer* (83), *Rosa Mystica* (94), *Veče ljubavi* (95), *Utjeha očiju* (101), *Zanesena pjesma* (112), *Oči* (114), *Traženje žene* (124), *Ulična ljubav* (126), *Ljubav* (131), *Dva tijela ispred olujna večera* (132), *Materinstvo* (148), *Marija* (152). U pjesmi *Bakterije*

¹⁸ Brojevi u zagradi bez drugih oznaka odnose se na izdanje: Antun Branko Šimić, *Djela I*, Svjetlost, Sarajevo – August Cesarec, Zagreb, 1988.

govornik se obraća Bogu i vjerenici, što je znakovita veza kojoj ću se vratiti.

U prvih pet pjesama koje ću sada navesti govor je namijenjen osobi u jednini – u prvoj imperativ *Čuj* ne dopušta zasigurno odrediti rod. U idućim trima biva očito da se kazivač obraća sebi samomu: *U krilu proljetne noći* (63), *Ivanje* (69), *Moja draga, prijatelj i ja* (117), *Siromahu* (139), *Nađeni Bog* (162); *Bule* (99), *Tiha mahala* (100), *Bog i moje tijelo* (133).

Primatelje poruka u množini nalazimo u ovim pjesmama: *Idila* (71), *Seoski život* (96), *Očaj* (127), *Posljednja pjesma* (128), *Pjesma pjesnika* (129), *Život na oblaku* (130), *Mladić* (150).

Skupinu pjesama koje se obraćaju Bogu čini pet tekstova:

Molitva (103), *Bakterije* (109), *20 godina* (122), *Umorstvo djeteta* (146), *Žene pred uredima* (147).

U *Posthumi* među sedamdeset i sedam pjesama opet nalazimo prevlast tekstova koji govore ženi ili ženama, pa na taj način govori trinaest ostvaraja; za još pet pjesama moguće je reći da se vjerojatno obraćaju ženi. Četiri pjesme govore neodređenim adresatima u množini, jedna neodređenomu primatelju u jednini. Tri pjesme obraćaju se Bogu. Ima i tekstova s govorom jeseni, ružama i ponoći.

2.2.

Gledajući ukupan opus, u tekstovima s primateljima u neodređenoj množini i jednini najviše je riječ o porukama koje kazivač govori sebi sličnima, dakle vjerojatno sebi samomu. Ima naravno i iznimaka, poput pjesme *Mladić: Al boga nema više / u hramu ni izvan hrama / O zašto mi ubiste boga / i ostaviste me sama!* (150). Još je jasnija u tom smislu protimbe pjesma *Moja draga, prijatelj i ja*, u kojoj je iskaz upravljen prijatelju na kojega je kazivač ljubomoran.

Iz svega rečenoga slijedi da najbrojnije skupine Šimićevih pjesama u kojima subjekt komunicira s nekim tko mu je doista drugo, i time drugačije, bivaju one upravljene ženi i Bogu, odnosno, kako se susreće u nekim izdanjima, bogu. Često je riječ o rastanku, nesreći i, u konačnici, o smrti. U tom je smislu pjesma *Marija* znakovita, jer se obraća ženskomu biću koje je ujedno vrlo moćan simbol iz vjerskoga kruga – ona je po kršćanskoj teologiji i time u kršćanskoj kulturi Majka Božja.

3. TEMA PJESME U SURJEČJU OPUSA

Važnost pjesme *Marija* pojačava i tematska činjenica, naime tekst govori o smrti. Povežemo li tu temu sa ženskim adresatom i njegovom blizinom Bogu, dolazimo do onih područja opusa koja je kritika već istaknula: Boga i smrti. Krystyna Pieniażek u svojoj knjizi ističe istina ova tri područja: Bog, tijelo i smrt.¹⁹ Do srodnih veza među trima moćnim simbolima dolazi i u nekih drugih pjesama. Upozorit ću na *Bakterije: Mene jedu bakterije / Trune trune jadno meso / Bože zar ti nije žao? Ja sam dijete. Bože! Dijete! /.../*.

Vjerenice što će Tebi / meso koje sahne / oči ko dva mrtva crna svijeta / jedno dijete koje gori u propasti?/ (109).

Zbog opisane veze, moćne na razini opusa, navodimo i dio iz pjesme *Žene pred uredima*:

O Bože, ako jesi, vidiš li ti s neba ove žene / što hrpama se kupe ispred uredâ i dršću ispred vlasti ? / U prnjama su mnoge i sve s pogledom ko u snu: / obaziru se / ko na nekog što će doći odatle ih spasti.

(...)

Jer zar će ove oči zauvijek ugasnuti u grobu, / ne ugledati nikad pravde ? I zar će ova tijela, / na zemlji ispaćena, u zemlji biti zemlja, / i ne će se uzvisit među zvijezde? // Zar može bit / da za njih nema utočišta izvan moje pjesme? (147).

Pjesma *Marija* ističe se nad rečenim tekstovima po jasnoći, cjelovitosti i jačoj podudarnosti svojih simbola, a u njoj djeluje i naglašena odmjeranost. Konačno je tu i važnost primateljice pjesničke poruke. Ne mislim naravno da je izvanknjiževna važnost adresata vrijednost po sebi. Mislim međutim da je teško na svjež i dostojanstven način govoriti osobi kojoj se već obraćalo stotine pjesnika, i kojoj se svakodnevno obraćaju tisuće i tisuće osoba.

Pjesme koje vezuju ženu, njezino tijelo prije svega, i smrt nisu rijetke u Šimića. Možda je najtočniji primjer *Zavodnik: I poslije toga / na koljenima između razbacanih jastuka / misliš / na smrt (10)*. Smrt je spomenuta kraj žene i u *Povratku: Kad koracajući cestom kroz mrtvo svijetlo podne / staneš / preplašena krikom čudne tice / znaj: / to krik je moga srca s blizih obala (24)*.

¹⁹ Krystyna Pieniażek, *Pjesničko stvaralaštvo Antuna Branka Šimića*, str. 101-198.

Evo i stihova iz *Mrtve ljubavi: Kraj ljubavi u duši mrtvo zvoni* (34).

Usredotočimo li se na druge marijanske pjesme, točnije na dvije pjesme iz 1917. s nadnaslovom *Rosa Mystica*, također nalazimo spomen smrti: *Pa kroz purpur noći i miris molitava / Mre za Tobom. Ružo! Bijela Ljubavi*. Posljednja riječ ulazi u pjesmu po izlizadoj rimi, što se ne može reći za riječ *Mre*, makar je točno da je ona pružena u naivnom okružju.

Govoreći o *Mariji* u surječju Šimićeve opusa, valja spomenuti i pjesmu *Materinstvo*. Ovaj tekst objavljen je iste godine 1921., a kazivač je u njem majka koja se obraća svomu sinu. Misli iz *Marije* podsjećaju na ove stihove iz *Materinstva*: *O što učinih! Što te rodih! / Zar čim te primih svojom rukom, ne bi više moje? / I čim te u svijet stavih, svijet mi tebe ote?* (148). Puno kasnije Vesna Krmpotić napisat će pjesmu srodnu po govorniku, primatelju i temi. Antologizirana pjesma *Djetetu u utrobi* tako povećava i važnost Šimićeve pjesme.

4.

Kršćanska molitva može biti molba, zahvala ili divljenje, dakle pohvala. Rečeno se prenosi na kršćanski nadahnutu liriku. Stavimo li načas Šimićeve pjesmu u blizinu dvama naraštajno bliskim pjesnicima, Ujeviću i Šopu, lakše ćemo uvidjeti Šimićeve posebnost i time vještinu. Ujevićeva *Molitva Bogomajci za rabu Božju Doru Remebot* već se svojim naslovom uklapa u tijkove molbi. Šopova *Balada o nedostižnoj*, iz knjige *Za kasnim stolom* objavljene 1943., neobična je, ali ipak očita pohvala ženi s djetetom koja je slična Majci Božjoj. Šimićeve *Marija* postaje pohvala u užem vjerničkom smislu riječi možda tek na samom kraju, pa je zato posebna. Pjesma zapravo stalno ističe Marijinu običnost, bliskost drugim majkama. Na neki teško uhvatljiv način ta nas pjesma podsjeća da je upravo običnost jasan znak svetosti.

4.1.

Božidar Petrač točno kazuje da *cijela pjesma aludira na Bogorodicu od sedam žalosti*.²⁰ Taj priređivač jednoga od izdanja Šimićevih pjesama posvećuje posebnu pozornost duhovnoj komponenti poezije, pa u tom smislu tumači i pjesmu *Marija*.

²⁰ Božidar Petrač, *Pogovor*, u: Antun Branko Šimić, *Molitva na putu*, str. 137.

Krystyna Pieniażek također se zaustavila pred ovom pjesmom, pa je naglasila da subjekt u njoj *pokušava prodrijeti do Marijine ljudske psihe*.²¹

Prva pojedinost koju čitatelj mora opaziti u ovoj umjetnini jest izostanak atributa koji kršćanska tradicija često stavlja uz svoj središnji ženski lik. Marija ovdje nije ni Djevica, ni Blažena, ni sveta. Pjesnik nadalje nigdje ne ističe moć koja nadilazi razinu moći običnih ljudi, prije svega moć u zagovoru. Točno je da izravan zaziv Marijina imena hrvatska tradicija poznaje, pa u *Tkonskom zborniku*, još početkom 16. stoljeća, čitamo: *Spasi, Marije, tvojih vernih, izbavi nas od tug neizmernih, kimi Isus, sin tvoj, priti, ne daj mu nas pogubiti*. Ovdje je ipak istaknuta moć zagovora.

Izostanak uobičajenih atributa u Šimića samo je uvod u misli kojima se Marija približuje običnim ženama, a pjesnik to čini izrazom njezine bliskosti sa svojom majkom i svakom majkom. Dok je izraz blizine s običnim ženama dobrodošao, ono što bi katolička teologija gledala prijekim očima jesu ovakve misli: *da se tvoj porod poče odvrćat od tebe / (i samo blag mu posmijeh za te osta)*. Ovdje bi u smislu biblijskoga interteksta moglo biti riječi o aluziji na zgodu koju opisuju sinoptičari, kad su Isusu došli majka i braća, a on je odgovorio: *Tko je moja majka i moja braća?* Uskoro je pokazao na one koji su sjedili u krugu oko njega i rekao: *Evo moje majke i moje braće. Jer tko god vrši volju Božju, on mi je brat, sestra i majka* (Mk 3,31-35).

Pjesnikov zapis o tom da je Marijinu sinu ostao samo blag *posmijeh*, mogao bi se na prvi pogled učiniti neobičnim. Guberina tvrdi da je riječ *podsmevka* srbizam,²² a Brodnjak misli da je to i *posmevanje*, odnosno *podsmevanje*.²³ Oba autora predlažu porugu. Ne bi se moglo reći da bi takvo značenje iz Šimićeve pjesme bilo uskladivo s onim što piše u *Svetom pismu* (Iv 19:25; Otk 12:1-18).

Međutim, Šimić je ovdje mogao imati na umu pretpostavljeno hrvatsko suznačenje riječi *posmijeh* koje govori o blagu smijehu, o dobrostivoj gesti, pa je naglasak značenja u sintagmi na blagosti. Ovakvo suznačenje riječi *posmijeh* potvrđeno je i u Nikole Šopa, pjesnika rođenoga u Jajcu. Pišući Tadijanoviću o djevojci koju voli,

²¹ Krystyna Pieniażek, *Pjesničko stvaralaštvo Antuna Branka Šimića*, str. 125.

²² Petar Guberina, Kruno Krstić, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, str. 159.

²³ Vladimir Brodnjak, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, str. 401., str. 386.

on kaže *Samo se očima porazgovorimo i posmjehom pomilujemo*.²⁴ Riječ bi dakle mogla biti o novom bosansko-hercegovačkom dijalektizmu.

Tako bi Šimićeva riječ *posmijeh* bila izraz dvoznačnosti, koja na jednoj razini govori o poruzi, a na drugoj o dobrostivosti. Nema međutim nedvojbenih dokaza da je pjesnik imao takvih dvoznačnih namjera – što naravno tumačima ne priječi govoriti o konkretnom ostvaraju, koji kako znamo ne mora ovisiti o pjesnikovoj namjeri.

U evanđelju nije zapisano da se Krist nasmijao, što ne znači da to nije mogao činiti. Osim toga pjesnik je slobodan razvijati svoje projekcije nezavisno.

Zanimljivo je da *Preobraženja i izabrane druge pjesme* iz 2005. uopće ne donose ovaj stih.

Vjerojatno bi u red izdvojenih misli koje nemaju puno veze s katoličkom teologijom išle i one iz treće kitice: *poželjela da nikada ga ni rodila nisi / i da je vječno pod srcem ti osto*.²⁵

Kako to redovito biva, sve do sada tumačene Šimićeve riječi pogrešno je objašnjavati izvan njihova surječja. Šimićeva pjesma naime nije u prikazu svojega smisla statična, nego je izrazito razvojna. Treća i četvrta kitica predstavljaju krešendo istaknuća Marijine običnosti, ali na kraju opažamo obrat koji slijedi u posljednjoj kitici. Na kraju je Marija, u Šimićevoj projekciji, prihvatila poziv službenice i prignula se pred zakonom koji je htio da sve bude kako je bilo. Ove riječi valja pažljivo promotriti kako bismo im uvidjeli značenje.

4.2.

Prije svega, ime službenice biblijski je nadahnuto. Riječ je o nečem za što se Marija po evanđeljima odlučila još pred sam čas Isusova začeca: *Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj!* (Lk 1,38).

Pjesma kazuje da je Marija vidjela svoj poziv službenice tek nakon smrti svojega sina, *nakon svih muka i boli*. Možda nas pjesnik uči da i mi možemo vidjeti svoj poziv samo uz svijest o Kristovoj žrtvi.

Šimić uz poziv službenice stavlja glagol *vidjela*. Riječ ima temeljno značenje opisivo kao *očima opaziti* – ali ima i drugo

²⁴ Nikola Šop, *Knjiga vječne ljubavi*, str. 27.

²⁵ Naglasit ću opet da ovim člankom nisam želio ustanoviti svoju verziju Šimićeve teksta. Pjesmu navodim prema *Sabranim djelima* iz 1960., što ne znači da se u svim pojedinostima slažem s tom inačicom.

značenje, naime shvatiti. Tako je i u engleskom i u nizu drugih jezika, uključujući biblijski hebrejski jezik. Glagol vidjeti ima staroslavenski i praindoeuropski korijen vezan sa znanjem. Riječ je u srodstvu sa suvremenim *uvidom* i *vidovitošću*. Dapače, u hrvatskom čakavskom narječju *vadit se* i danas znači učiti se. Evo što kaže “Akademijin rječnik”:

*od ie. korijena *ueid-; ispor. sanskr. vidati (nalazi); grč. ἰδεῖν, lat. videre, got. witan, lit. véidas (vid). Od pref. oblika istog korijena *ueid razvila su se značenja znati, tako starosl. věděti, sanskr. veda, grč. oída, got. wait, (njem. weiss), pa se ponekad u tekstovima ta značenja miješaju i teško ih je razlučiti.²⁶*

Marija iz Šimićeve pjesme bila je tijekom muka i boli na iskušenjima, pa je u mukama i mislila kako bi mnoge obične žene mislile. Poslije, ona je shvatila, vidjela je i spoznala. Navedeni tijek i razvojnost prate i izriču glagoli. U drugoj kitici nalazimo glagol spaziti: *kada spazi / da tvoj se porod poče odvracat od tebe*. Treća kitica uz Marijinu razinu znanja, u tom času, vezuje glagolski prilog *gledajući*: *Ja znadem da si gledajući gdje ga gubiš poželjela (...)*. Četvrta kitica donosi glagol *htjeti*: *više htjela živog sina pokraj sebe / no mrtvoga boga*. Konačno, peta kitica donosi najjači glagol u spoznajnom smislu: *I da si na koncu / svih muka i svih boli vidjela svoj poziv službenice /*.

Spaziti, gledati i htjeti još ne znače i znati. Glagoli spaziti i gledati vezani su smislom za vidjeti, ali je samo posljednji glagol odlučno vezan sa znanjem. Marija je u pjesmi tek nakon sinovljeve smrti vidjela, ona je konačno doznala i znala.

4.3.

Glagoli iz pjesme vjerojatno bivaju ključem za njezino tumačenje. Objasnili smo naime kako su oni vezani za adresata, Mariju, a korisno je pogledati kako su vezani za kazivača. On na početku gleda: *ja u tebi gledam svoju majku / i svaku majku*. Kazivač gleda, ali još ne vidi i ne zna.

U drugoj kitici kazivač već može misliti, i tu aktivnost počinje obavljati vezano za bol: *I ja mislim često / na onaj bol u tvom licu kada spazi /*. Glagol znati vezan je u pjesmi za gubitak i za smrt, za čas raspinjanja. *Ja znadem da si gledajući gdje ga gubiš /.../ Ja znadem i to da si u čas raspinjanja /.../*. Naravno da ova spoznaja i smrt moraju vratiti svijest čitatelja na niz drugih Šimićevih pjesama

²⁶ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, (“Akademijin rječnik”), knj. XX., str. 814.

koje su za smrt vezane, recimo na *Smrt i ja*, onda na pjesme *Ćutljivi sastanak s prijateljem*, *Siromasi* i *Materinstvo*.

Ponosno *znadem* iz treće i četvrte kitice pjesme *Marija*, pa još vezano sa zamjenicom u prvom licu – *Ja znadem* – moglo bi iritirati pri prvom čitanju. Kazivač o tom što je Majka Božja osjećala ne može znati ništa, može samo vjerovati ono što nam je *Sveto pismo* pružilo, i biti zahvalan što pripada kulturi koja mu je taj uvid omogućila. S druge strane, ovdje je riječ i o književnom liku, pa njegov tvorac može štošta o svojoj kreaciji znati – što bi moglo otvoriti razgovore o odnosima književnosti i zbilje. Mislim da je od upravo rečenoga bitnija srodnost glagola koji se vezuju za kazivača s glagolima vezanim za Mariju. Kao da kazivač pomalo uči – neka nam za ovu prigodu bude dopušteno reći, upravo se *vadi* – i to o tajnama koje su i njega mučile.

Posljednja kitica međutim izostavlja glagol vezan za kazivača: *I da si na koncu / svih muka i svih boli vidjela svoj poziv službenice*. Izostanak glagola koji bi bio vezan za kazivača, praznina, ima veze s ukloenom monotonije, jer bi treći put opetovan glagol znati, ili oblik *znadem*, bio suvišan.

Vjerojatno je ipak ovim izostankom glagola u posljednjoj kitici otvorena i važnija mogućnost tumačenja. Naime, kazivač bi mogao govoriti da ne sudjeluje u posljednjem znanju lika kojemu se obraća. To znači da ne prihvaća konačne spoznaje o zakonu koji službenica prihvaća. Glagol se s druge strane nekako podrazumijeva, on tu kao da jest, i u takvu tumačenju kazivač bi jače sudjelovao u Marijinoj spoznaji. Surječje drugih pjesama daje pravo prvoj mogućnosti, smisao same pjesme bio bi bliži drugoj.

4.4.

Zanimljivi su i ostvaraji glagola htjeti. Prvi je put glagol vezan za Mariju, koja je, u ovoj pjesmi, više *htjela živog sina pokraj sebe / no mrtvoga boga*. Tomu je izravno suprotstavljena volja zakona, jer ono što taj zakon *hoće* ima ovdje i doslovno posljednju riječ: *i smjerno prignula se pred zakonom, koji tako hoće*.

U gramatičkom smislu, u pjesmi susrećemo različita glagolska vremena i oblike. Prezenti su vezani za kazivača: *ja u tebi gledam svoju majku; I ja mislim često; Ja znadem da si gledajući*. Za adresata, za Mariju, vezani su aoristi: *kada spazi / da tvoj se porod počne odvrćat od tebe; gledajući gdje ga gubiš; i da je vječno pod srcem ti osto*.

Aoriste vidimo i u blizini Marijina poroda, Krista: *da tvoj se porod počne odvrćat od tebe / (i samo blag mu posmijeh za te osta)*.

Riječ je prije svega o uobičajenom načinu kojim se izriče prošlo svršeno vrijeme. Ipak, činjenica da su Isus i Marija vezani istim glagolskim vremenom znak je čvrste veze majke i sina iz *Biblije*.

Za Mariju i Isusa vezani su i perfekti: *gledajući gdje ga gubiš / poželjela da nikada ga ni rodila nisi / i da je vječno pod srcem ti osto.*

Ima i prezenta u Marijinoj blizini: *gledajući gdje ga gubiš*. Postoji bitna razlika između kazivačeva i Marijina prezenta: prvi je u gramatičkom smislu svezremenski prezent, a drugi označuje ono što se u određenom času događalo. Svezremenski prezent je i posljednja riječ iz pjesme, *i smjerno prignula se pred zakonom koji tako hoće*. Na taj je način kazivač približio sebe i zakon zajedničkim vremenom. Koliko u tom zakonu ima od Marije i njezina poroda iz pjesme, morat će procijeniti svaki čitatelj sam.

4.5.

Kazivač se, uspostavljajući vezu sa svojim likom, uči o smjernosti i važnosti zakona. Nije riječ o fatalizmu i o slijepom usudu s kojim se valja pomiriti. Riječ je o primarno religioznoj svijesti koja govori da postoji nešto jače od čovjeka, što čovjek mora prihvatiti i čemu konačno mora služiti. Kazivač Šimićeve pjesme to je naučio približujući se svojem adresatu koji je Marija. Moramo na ovome mjestu podsjetiti na temeljno obilježje lirike po Staigeru: *Isti taj razmak što se gubio između pjesmotvora i slušatelja nestaje i između pjesnika i onoga o čemu on govori.*²⁷

Naizgled, na površini, kazivač pjesme približava samo svoju majku i Mariju iz evanđelja, upravo preko materinstva. Na dubljoj razini, koju otkrivaju glagoli, taj kazivač postaje srodan Mariji. Putem svezremenskoga prezenta postaje blizak i zakonu. Time naravno postaje nalik i Kristu. Upozorit ću na još jednu isprva skrivenu vezu. Ako je kazivačeva majka srodna Mariji, komu je u toj raspodjeli uloga srodan sam kazivač, ako ne Kristu? Šimić ovdje možda svjedoči o načelu *imitatio Christi* na pjesnički, prenesen način. Naravno, sigurna srodnost u smrti još ne znači, u ovoj pjesmi, i sigurnu srodnost u uskrsnuću.

4.6.

Ipak, komu ili čemu je to pokorna Marija na kraju ove pjesme? Sada pozornost valja usmjeriti na riječ *zakon*. Važnost pojedinih

²⁷ Emil Staiger, *Temeljni pojmovi poetike*, str. 56.

riječi u Šimića uočava Machiedo, koji govori o težnji za odjeljivanjem 'čiste' riječi kao nosioca značenja.²⁸

Marija iz tumačene pjesme prignula se smjerno *pred zakonom, koji tako hoće*. Riječ je naravno višesmislena. Pisana malenim slovom ona može, u ovom tekstu, označavati naravni zakon koji govori da svi ljudi moraju umrijeti, pa je tako morao i Marijin sin iz pjesme.

Bilo bi međutim pogriješno previdjeti zakon koji se u *Bibliji* javlja više od 400 puta, a i tu, u *Svetom pismu*, ima različita značenja. Krenimo od zakona koji evanđelist Ivan spominje upravo pri mucu Kristovoj: *Mi imamo zakon, odgovoriše mu Židovi – i po tome zakonu mora umrijeti jer se pravio Sinom Božjim* (Iv 19,7). Ako je kazivač pjesme želio reći da se Marija prignula pred tim zakonom, onda pjesma opet nema naznake uskrsnuća.

Međutim, i sam Krist kaže za sebe: *Nemojte misliti da sam došao ukinuti Zakon i Proroke! Ne dođoh da ih ukinem, već da ih ostvarim* (Mt 5,17). Izraz *Zakon i Proroci* predstavlja svete spise iz kojih se razvilo ono što danas kršćanstvo zove *Starim zavjetom*. Krist je ostvario Zakon i Proroke tako što je obećao da nakon muka i smrti dolazi uskrsnuće i vječni život onima koji ga slijede. Ako kazivač pjesme misli dakle na zakon u tom kristovskom smislu, onda pjesma ima neizravnih naznaka o uskrsnuću, jer ga je Marijin sin obećao u svojim riječima koje su temelj evanđeljima.

U samoj pjesmi izravno nema ni slova o uskrsnuću, koje je Šimić i izrijekom negirao u pjesmi *Ćutljivi sastanak s prijateljem: Al uskrsnuća nema / i mrtvi sve će sudnje dane prospavati dalje / u vječnost* (153). Važnost ovom iskazu u surječju tumačene pjesme pojačava i činjenica da je pjesma *Ćutljivi sastanak s prijateljem* objavljena prvi put na istome mjestu gdje i *Marija*. Misao naravno podsjeća na Katula: *nox est perpetua una dormienda*.

Tako govori i kritika: *Marija je službenica, primila je poziv za udjel u otkupljenju, ali se razina uskrsnuća ponovno ne javlja*.²⁹

Šutnji o uskrsnuću iz pjesme *Marija* malo se toga može suprotstaviti. Spomenuli smo tek hipotetski kristovski smisao riječi *zakon*, koji podrazumijeva uskrsnuće. Na taj način mogao bi se objasniti i izostanak točke na kraju cijele pjesme, koji bi govorio o mogućnosti nastavka života. Ali, točaka nema ni na kraju drugih kitica u drugim pjesmama. Evo što je našla kritika: *Šimićevo*

²⁸ Mladen Machiedo, *Antun Branko Šimić u svjetlu nekih europskih podudarnosti*, Croatia 7-8, 1976., str. 154.

²⁹ Krystyna Pieniżek, *Pjesničko stvaralaštvo Antuna Branka Šimića*, str. 125.

*pjesništvo ne poznaje interpunkcije po ortografskoj konvenciji; a kad interpunkciju ipak uporabi, onda je to opet mikrostruna motivacija i – posljedice: (...).*³⁰

O tumačenju riječi *zakon* dakle ovisi ishod pjesme. Je li se majka prignula pred starim zakonom ili pred zakonom koji donosi njezin sin? Šimić biva modernim umjetnikom – ne daje krajnji odgovor, nego ga prepušta čitatelju.

Rečenomu valja dodati još nešto: ovo je pjesma Velikoga petka, a ne uskrsnuća. S druge strane, u kršćanstvu su dva događaja neodvojiva.

4.7.

Pjesma ipak pruža svijest bitnu za sam opus. Osjećaj prihvaćanja nakon muke, prihvaćanja nečega što je jače od subjekata pjesama, jest upravo stožer Šimićeve pjesničke misli. Zvijezde iz *Opomene* važnije su od čovjeka, a smrt je jača od čovjeka s kojim se bori u svim inačicama pjesme *Smrt*; isto vidimo u pjesmi *Smrt i ja*. U posljednjoj pjesmi iz *Preobraženja u bezdanomu Božjem oku / oglédaju se mirijade budućih svjetova*; Božje je oko dakle jače od tih svjetova.

Šimić je u *Otkupljenju* doista udaljen od kršćanstva, a u *Nadenom Bogu* vjerojatno je blizak panteizmu. Onu bitnu spoznaju o svijetu i životu, onu spoznaju moći koja traži mudru, makar krvavu, poniznost, doživio je vrlo jasno u okruženju kršćanskih simbola iz pjesme *Marija*. Po samoj pjesmi nije moguće nedvojbeno reći da ga kršćansko okruženje vodi do posve kršćanskih zaključaka – ali ga vodi do ostvarene umjetnosti.

ŠIMIĆ'S MARIJA IN CONTEXT OF THE WORK

Summary

The author shows stylistic, theological and political consequences caused by the different variations of the poem *Mary, Marija*. The article explains the poem placing its addressee in the context of the opus. The author also illuminates the sense of the verbs and the relations between the teller and the addressee of the poem.

Key words: Šimić, the poem *Marija*, addressee, Christian symbols, style.

³⁰ Krunoslav Pranjić, *Jezikom i stilom kroza književnost*, str. 180.